

ד ת ש ב ו ע

פרשת תצוה, תשע"ז, מספר 1211

מלחמת שאול בעמלק (שמואל א, ט"ו) – החטא ועונשו

אלינורה [אליעזרה] הרצוג

היעדר תכונות הנהגה

בסעיף זה נמנה תכונות הנהגה אחדות שחסרו לשאול, ושהיעדרן משתמע מתוכחתו של שמואל ומתגובת המלך לדבריו.

1. **לקיחת אחריות והודאה בחטא** – בשלבים הראשונים של השיחה עם הנביא, שאול לא לקח אחריות על מעשהו, והדבר ניכר בהבדלים שבין הגרסה שלו לאירועים לבין סיפור הכתוב, בתשובה לשאלות: מי חמל על מיטב הצאן והבקר? למה חמלו? על מה בדיוק חמלו ועל מה לא חמלו? נתבונן בטבלה:

דברי שאול (פס' טו)	סיפור הכתוב (פס' ט)	
אֲשֶׁר חָמַל הָעָם	וַיִּחְמַל שְׂאוּל וְהָעָם	מי חמלו?
על מיטב הצאן והבקר	על אֶגֶג וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַבְּקָר וְהַמְּשָׁנִים וְעַל הַכְּרִים וְעַל כָּל הַטּוֹב	על מה חמלו?
לְמַעַן זָבַח לַה'...	וְלֹא אָבּוּ הַחֲרִימִם	למה חמלו?
וְאֵת הַיּוֹתֵר הַחֲרָמְנוּ	וְכָל הַמְּלֹאכָה נִמְכְּרָה וְנִמַּס אֶתֶּה הַחֲרָיִמוּ	על מה לא חמלו?

א. **מי חמל?** לפי המספר, חמלו שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר: "וַיִּחְמַל שְׂאוּל וְהָעָם עַל אֶגֶג וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַבְּקָר". לעומת זאת, שאול ייחס את החמלה על מיטב הצאן והבקר לעם בלבד: "אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַבְּקָר". לכאורה יכול הטוען לטעון שאת המילים: "וַיִּחְמַל שְׂאוּל וְהָעָם עַל אֶגֶג וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַבְּקָר" יש לקרוא בהתאמה: שאול חמל על אגג, והעם, ולא שאול, חמל על מיטב הצאן והבקר.⁴ על כך יש להשיב שלוש תשובות: האחת עקרונית: על המלך מוטלת החובה לשאת באחריות על פשעי העם; השנייה מעשית: שאול חייב היה להורות לעם לנהוג על פי הצו; והשלישית מבוססת על דברי הנביא: במהלך השיחה האשים שמואל את שאול במפורש בהתנפלות על השלל ("וַיַּעַט אֶל הַשְּׁלָל").

⁴ אמנון בזק (שמואל א: מלך בישראל, ירושלים 2016, עמ' 209), מזכיר טענה זו ומגיב עליה.

בשבת שלפני פורים, שבת "זכור", מפטירים בסיפור מלחמת שאול בעמלק (שמו"א ט"ו), העוסק בהוראה שניתנה לשאול המלך לממש את הצו של מחיית עמלק. הפטרה זו קשורה כמובן לקריאת פסוקי המפטיר (דב' כה:יז-ט), הכוללים את הצו לזכור את עמלק, שהתקיף את ישראל באכזריות בצאתו ממצרים, ולמחות את זכרו מתחת השמים.

שאול נצטווה להכות את עמלק, להחרים ולהשמיד לגמרי את כל אשר לו – "מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוּר וְעַד שֶׁה מִגְּמַל וְעַד חֲמוֹר" (שמו"א טו:ג). אולם שאול לא ביצע את ההוראה במלואה, אלא הבדיל בין העם העמלקי לבין מלכו, ובין המקנה המשובח לבין פחות הערך; את העם ואת הצאן החלש הוא החרים, ואילו את אגג מלך עמלק ואת מיטב הצאן והבקר לא החרים. עליהם הוא חמל, וחס להשמידם. בעקבות מעשהו זה קבע ה' שמלכותו של שאול תיפסק, ותינתן לרעו הטוב ממנו.¹

השאלה המתעוררת למקרא הסיפור היא – מדוע הופסקה מלכותו של המלך הראשון בגלל אי מחייה טוטלית של עמלק? עונש זה, מעיר אברבנאל, נראה "מופלג", חמור מדי, "לעוון לקיחת שלל", והוא מתמיה במיוחד בהשוואה לדוד, ש"הרג את אוריה... וישכב את אשתו... ולא קרע השם את מלכותו מעליו"² מה היה אפוא באי ההשמדה של עמלק שחייב את הפסקת המלכות? להלן נציג את האפשרות, שהמלוכה ניטלה משאול לא רק בגלל אי קיום הצו הזה כשלעצמו, אלא בשל היעדרן של תכונות הנהגה אצל שאול, היעדר שבא לידי ביטוי גם באי מימוש הצו להחרים את עמלק, וגם בשיחה בת ארבעת השלבים שניהל המלך עם שמואל הנביא אחרי המלחמה.³

* ד"ר אלינורה [אליעזרה] הרצוג כותבת בתחום התנ"ך, ומלמדת במסגרות שונות.

¹ עוד קודם לאירוע זה, במלחמה עם פלשתים (שמו"א י"ג), הודיע שמואל לשאול על הפסקת מלכותו, ולא כאן המקום להרחיב בנושא.

² פירוש על נביאים ראשונים, ירושלים תשט"ו, עמ' רמא. להשוואה עם דוד ראו גם יומא כב ע"ב.

³ רעיונות אחדים במאמר זה מופיעים בפירוש אברבנאל (שם, עמ' רמט-רנא). כמו כן ראו: עולם התנ"ך, שמואל א, בעריכת ש' אברמסקי ומ' גרסיאל, תל אביב 2002, עמ' 146-148.

הרטורית: "ולמה לא שְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה'?! תוכחה שאותה הכחיש שאול במפורש באומרו: "אֲשֶׁר שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל ה'". למותר לציין שחובת הציות לדבר ה' מוטלת על כל אדם מישראל. אולם במקרה של מלך, יש לחובה זו משנה משמעות, הנובעת מכך שהמלך הוא דמות בעלת סמכויות רבות, והוא נתון לסכנה של שימוש לרעה בכוח הרב.

3. שליטה בחמדנות ובאימפולסיביות – שאול אמנם טען שהעם הוא זה שחמל על מיטב הצאן והבקר, אולם אליבא דשמואל, שאול התנפל על השלל. את ההתנפלות הזו תיאר הנביא תוך שימוש בפועל הנגזר משם העצם "עיט" ("וַתַּעֲטֵ אֶל הַשָּׁלַל"), היוצר את הרושם של היעדר שליטה באימפולסיביות ובחמדנות.

4. מנהיג ולא מונהג – לפי עדותו של שאול נבע חטאו מיוחד מהעם ("כִּי יִרְאֵתִי אֶת הָעָם וְאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם"), נתון המעיד על כניעה לתכתיבי העם וקושי לעמוד מול לחציו.

העונש – תוצאה טבעית של החטא

נשוב עתה לשאלה שבה פתחנו: מדוע הופסקה מלכותו של שאול המלך בשל אי מחיית עמלק? קודם שנענה עליה, נעיר הערה באשר לסוגי עונשים. בתחום הענישה יש להבחין בין עונש שרירותי לבין עונש מהותי: העונש השרירותי אינו קשור מהותית לחטא. למשל, "אם לא תכין שיעורי בית לא תקבל גלידה". ברי שאין בין אכילת גלידה לבין הכנת שיעורי בית ולא כלום. לעומתו, העונש המהותי קשור מהותית לחטא ומהווה תוצאה שלו. למשל, "אם לא תשמע להוראות המדריך, לא תצא לטיול". מאחר שאי ציות למדריך עלול לגרום נזק למטייל ולחבריו, הרי שהאיסור לצאת לטיול הוא תוצאה טבעית של אי הציות למדריך.

ומכאן לתשובתנו; משיחתם של שמואל ושאול עולה, שבאי מחיית עמלק ומהתייחסותו לאירוע זה גילה שאול, שהוא לא ניחן בתכונות הנהגה. מלכותו הופסקה, כאמור, לא רק בגלל אי מחיית עמלק, אלא בשל היעדרן של תכונות הנהגה. ולכן, הפסקת המלכות לא הייתה אפוא "עונש מופלג", אלא תוצאה טבעית ומתבקשת ממאפייניו של המלך הראשון.

ב. למה חמלו? הכתוב הצביע על חוסר הרצון של העם להחרים את מיטב הצאן והבקר ("ולא אבו החרים"), כנראה מתוך כוונה לנכסם לעצמם. מנגד, שאול טען שהעם חמל על הבהמות הללו, כדי לזבוח אותם לה' ("לְמַעַן זָבַח לַה'").

ג. על מה חמלו ועל מה לא חמלו? את בעלי החיים שלא הוחרמו תיאר הכתוב בארבעה שמות עצם ובביטוי כולל – מיטב הצאן והבקר, משנים (בהמות שמנות), כרים (כבשים מפוטמים) וכל הטוב – המבליטים את הטיב המשובח של הבהמות הללו, לעומת ה"מלאכה", המקנה שהוחרם, המתואר בתארים המדגישים את חולשתם: נמזה (בזוי) ונמס (חלש). בשונה מכך, שאול צמצם את התארים ונטרל אותם: את בעלי החיים שהוחרמו תיאר רק בשני שמות עצם: "מיטב הצאן והבקר", ואת אלו שהוחרמו תיאר בתואר הניטרלי "היותר" (הנותרים), שאינו רומז לאיכותם הירודה. בדרכים אלו, בצמצום התארים החיוביים ובנטרול התארים השליליים, טשטש שאול את החמדנות ואת המניע התועלתני, שעמדו ביסוד ההבחנה בין המקנה החלש שהוחרם והמשובח שלא הוחרם.

יש להעיר, שבהמשך שיחתו של שאול עם שמואל, הוא אכן הודה בחטא פעמיים. עם זאת, הודאות אלו היו בבחינת "מעט מדי ומאוחר מדי". ההודאה הראשונה: "חֲטָאתִי כִּי עֲבַרְתִּי אֶת פִּי ה' וְאֶת דְּבָרֶיךָ כִּי יִרְאֵתִי אֶת הָעָם וְאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם" (פס' כד) לא שיקפה הכרה מלאה בחטא, גם משום שלווה בתירוץ ("כִּי יִרְאֵתִי אֶת הָעָם"), וגם משום שמתירוף זה, מורא מהעם, משתמע ששאול האשים, גם אם במובלע, את העם שממנו ירא. ההודאה השנייה: "חֲטָאתִי" (פס' ל) אמנם לא לוותה בתירוץ, אך היא נאמרה מאוחר מדי, אחרי הקביעה שהמלכות תיקרע משאול ("קִרַע ה' אֶת מַמְלַכְתּוֹ יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָךְ"), ושאין תקנה למצב ("וְגַם יִצַּח יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁקַר"). עוד יש לציין, שהודאתו של שאול שונה מהודאתו של דוד אחרי החטא עם בת שבע: "חֲטָאתִי לַה'" (שמו"ב יב:ג). השוני הוא גם בעיתוי וגם בניסוח; בעוד שדוד הודה מיד, והזכיר את שם ה', הודה שאול רק בשלב הרביעי של השיחה, ולא הזכיר את שם ה'. שוני זה בין שני האישים מבליט את הקושי של שאול גם להודות בחטא וגם להכיר במרות ה'.

2. ציות לדבר ה' - באי מחיית עמלק לא ציית שאול לדבר ה', ולא בכדי הוכיחו שמואל בשאלה

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף